

Самур

№ 4 (216) 2009-йисан 29-АПРЕЛЬ

1992-йисан январдилаь акъатзава

ЦИЙИВИЛЕР

АЛАКЪАЯР МАДНИ МЯГЪКЕМБУР ЖЕДА

Алай йисан 17-апрелдиз Азербайжан Республикадин Президент Илгъам Алиев Москвада Россиядин Президент Дмитрий Медведевахъ галаз гуьруьшмиш хъана. Президентри къве уьлкве патал гзаф важиблу тир месэлайрикай веревирдер авуна. Абуру къейд авурвал, эхиримжи йисара дуствилинни стратегиядин тередашвили рекъяй Азербайжандинни Россиядин алакъаяр гзафни-гзаф вилик фенва. Алишверишдинни медениятдин рекъяй чехи агалкъунар къазанмишнава. Эхиримжи вахтара Бакуда Россиядин Информациядинни Медениятдин Меркез, Москвадин Гьукуматдин Университетдин Бакудин филиал, Москвада Россиядин Лингвистикадин Университетдин патав Азербайжан ЧИалан ва Медениятдин Меркез кардик кутунва.

Президентри къейд авурвал, виликай къвезмай йисара къве уьлкведин арада дуствилин алакъаяр мадни мягъкембур жеда.

КЪЕЗИЛАРНАВАЙ КРЕДИТ ГУДА

Дуьньядин Банкуни алай йисуз Азербайжанда къилиз акъудзавай рекъерин проектар патал чи республикадиз 63 миллион къезиларнавай кредит гуда. И пулунин такъатар вичин яръивал 116 километр тир цийи Гъажикъабул - Бегъремтепе рехъ акъудун патал серфда. Санлай банкуни и рекъиз 175 миллион доллар чара авун фикирдиз къачунва.

Мукъвал вахтара Баку-Шамахи-Мугъан рекъин проектни къилиз акъудна кIанзава. И рехъ акъудун патал Дуьньядин Банкуни 72,09 миллион доллар ва Азербайжандин гьукуматди 18,02 миллион доллар пул чара ийида.

ЭЦИГУНАР КЪИЛЕ ТУХУЗВА

И йикъара Азербайжандин медениятдинни туризмдин министр Эбуьлфес Къараева малумат гайивал, КIцIара "Шагъ дагъ" тIвар ганвай туризмдин комплексдин эцигунар виликан йисара хъиз ара датIана къиле тухузва. 2009-2011-йисара ина отель, къилин майдан, 2 хкаждай станция, 8 хкаждай установка эцигда, жив къурурдай тIебии тушир аваданлухар арадал гьида, цийи рекъер акъудда. И мукъвара коммуникациядин линияр чIугун патал проект гъазурда.

МАЛДАРВАЛ ВИЛИК ФИЗВА

Эхиримжи йисара Къвепеле района малдарвал вилик тухун патал гзаф важиблу тедбирар къилиз акъудзава. Алай вахтунда фермеррихъ ва къилди майишатрихъ 51 агъзурни 645 къил къарамалар, 216 агъзурни 100 къил хпер, 314 агъзурни 830 къил кIвалин къушар ава. Гила района виликандалай 70 тон як, 303 тон нек, 5 тон сар, 95 агъзур кака артух гъасилзава.

Маларин жинс хъсанарун ва абур азаррикай хуьн патал 7 хуьре къилди цийи пункттар тешкилнава. Районда спорт ва туризм патал балкIанар хуьдай цийи майишат кардик кутун къарардиз къачунва.

КIЕЛУНАЛ РИКИ АЛАЙ ЖЕГЪИЛАР

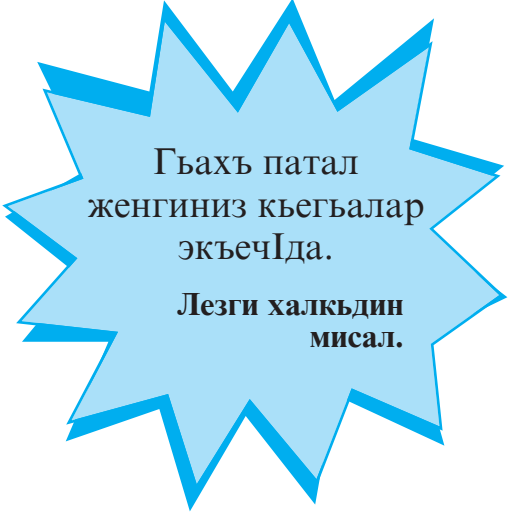

Шикилдай аквазвай и лезги жегъилри Жаферова, Элман Абдуллаева ва Мегъамед Гъарунова Бакудин Гьукуматдин Университетдин химиядин факультетдин сад лагъай курсуна кIелзава.

ЧАКАЙ КХЪЕНАЙ...

Къиблепатан Дагъустандин лезгийр юкъван ва кеферпатан Дагъустанда яшамии жезвай маса халкъарилай тафаватлу я. Абурун дишегълияр зегъметдал гзаф рикI алай, вири крар алакъдай, чин кIевир тавуна, азаддиз къекъвезвай, мярекатра итирихъ галаз санал иштиракзавай инсанар я. Юкъван Дагъустанда ксарин чин кIвалахар дишегълийрив ийиз тазватIа, зегъметчи тир лезги ксарин чин кIвалахар чин ийида.

А.В. Пастухов,
академик.
1892-йис.

Гъахъ патал
женгиниз къегъалар
экъечIа.
Лезги халкъдин
мисал.

К И М

*Сердце лезгинского села
Древний обычай
Совет аксакалов
Сельская сходка*

Каждый народ имеет традиции, соответствующие его морали, взглядам на жизнь. Люди с детских лет сталкиваются с обрядами, основанными на культуре и нравах народа. Каждое новое поколение обогащает их новым содержанием.

Когда речь заходит об особенностях лезгинского быта, то в первую очередь перед глазами всплывает уникальная картина: в центре села, на майдане или вблизи мечети, бок о бок сидят старейшины, которые неторопливо обсуждают последние новости. Вместе с ними собирается и все мужское население.

Ким. Это не просто сельская сходка, более того, своего рода парламент, местный законодательный орган. В этом смысле он более высок, чем современный орган местного самоуправления - муниципалитет. Лезгинское село невозможно представить без Кима. Он является неотъемлемой частью сельской жизни. Ему отводилось издревле самое видное место в селе. Обычно это майдан, то есть площадь, находящаяся на возвышении, откуда все видно как на ладони. Чтобы укрыться от солнца, дождя и снега, обычно возводился специальный навес. После принятия ислама Кимы переместились поближе к мечетям.

Возникший еще в условиях первобытнообщинного строя, Ким охватывал все стороны жизни, сохраняя актуальность и при последующих общественно-политических формациях. Так было во все периоды, когда юридические нормы не имели законной силы. Люди исходили лишь из моральных норм, выработанных веками. Общность территории, языка и культуры способствовали их развитию. В старину Кимами отводилась более значимая роль, их решения отличались особой серьезностью, и даже суровостью. Это

следует считать ярким выражением неизменного закона гор, в котором воплощены такие обязательные факторы, как уважение к старшим, повиновение родителям, почтение к аксакалам - хранителям народных обычаев и традиций. Он передает из поколения в поколение наследие тухума, общины, всего народа.

Да, тысячелетиями Ким считался главным местом на селе. Люди с особым вниманием относились к советам и наказам аксакалов. Ни один спор не решался вне Кима, ни одно дело не обходилось без участия аксакалов. Решения Кима, так было в прежние времена, беспрекословно выполняли все сельчане вне зависимости от положения в обществе.

В памяти у меня с детства остался глубокий след Ким в моем родном селе Яргун. Старцы в папахах и бурках вызывали у всех почтение, смешанное со страхом, не каждый, даже из пожилых людей осмеливался туда явиться без приглашения. Если же кого-то вызывали, тот не смел опоздать к назначенному времени. Молодые, проходя мимо, отвешивали поклон аксакалам, а женщины старались лишним раз не попадаться им на глаза. Детей с малых лет приучали играть подальше, чтобы не мешали. Помню, отец мой рассказывал о том, как провинившегося молодого яргунца по решению Кима выгнали из родного села. Ни ближние, ни родня не смогли ему помочь.

Ким учил каждого ответственности перед обществом, формировал правила поведения, этики, культуры. Он также вселял веру в людях, чтобы они никогда не чувствовали себя забытыми, отринутыми от всех. Это проявлялось в частности в том, что всегда помогали ста-

рым, одиноким, нуждающимся.

В любой трудной жизненной ситуации никого не оставляли без помощи, оказывали всестороннюю поддержку тому, кто этого заслуживал. Выражаясь современным языком, Ким представлял собой своего рода юридическое лицо. Здесь принимались решения по проведению народных празднеств, зачитывались приговоры, здесь наказывали людей за их проступки, здесь восхваляли односельчан за добрые дела.

Любопытно, что даже сегодня, в начале XXI века, Ким продолжает оставаться при традиционном авторитете в лезгин-

и т. д. Мелы устраивались также с целью помощи неимущим, одиноким старикам, больным. Создавались отдельные бригады, которые собирали для них урожай, возводили забор, чинили кровлю, сеяли, пололи. Каждый сельчанин считал своим долгом помочь ближнему. Небезинтересно, что такие народные праздники, как Яран сувар, Цуькверин сувар, Шинийрин сувар, Пешапай, Сифте ргал и другие тоже проводились после того, как принималось решение на Киме.

В разные эпохи руководители села (кавха, председатель колхоза или директор совхоза) при-

ходили в Ким за советом перед тем, как принимать ответ-

ственные решения о проведении важных сельскохозяйственных и строительных работ, при распределении земельных наделов. Здесь на суд аксакалов выносились также спорные вопросы, возникавшие в отдельных семьях.

Ким отражает характер лезгинского народа, его историю, особенности развития материальной и духовной культуры.

Аксакалы в Киме, а это 10-20 уважаемых старцев с богатым жизненным опытом, практически никогда не ошибались в своих решениях. Поэтому он мог влиять даже на заключения каций и судей. А в давние времена именно Киму было под силу, скажем, положить конец войне, междоусобицам и распрям.

Наши мудрецы говорили: "Ким авачир хуьр жедач" (Что за село без кима?). "Ким хуьруьн абур я" (Ким - украшение села), "Кимин жаваб-хуьруьн жаваб" (Ответ Кима - ответ всего села). К сожалению, все это как будто уходит в прошлое. Стоит взглянуть на сегодняшний мир с его неразрешенными конфликтами во всех уголках, чтобы почувст-

вовать, насколько высокой властью всегда был наделен лезгинский Ким.

Недавно мне пришлось побывать в одном из старинных селений, славящемся своей историей, учеными, выходцами оттуда. Это красивое село с добротными домами, хорошо одетыми людьми почему-то произвело на меня впечатление какой-то бедности, пустоты. Мне было не по себе.

- Где ваш Ким? - спросила я у прохожих.

- У нас давно его уже нет, - ответил мне учитель местной школы.

- А аксакалы?

- У нас и аксакалов-то нет, есть просто седые, - многозначительно улыбнулся мой собеседник.

В наше нелегкое время, в условиях глобализации, представляется, что мы постепенно лишаемся многих человеческих ценностей, достижений многовекового развития общей культуры. Очень бы огорчилось, если то же самое происходило и с лезгинским Кимом. Ведь в народе у нас говорят:

"Село без Кима, что дом без дымохода". Это означает, что там еще в почете труд, "берекат", уважение к старикам, любовь к детям. Ким славен мудростью аксакалов, а если есть аксакалы, то жив и народ, живут его обычаи, традиции. Живет многовековая культура лезгинского народа, которой он верен, которую оберегает. Давайте же вместе будем ценить наш Ким, который служит этим высоким целям, и на протяжении столетий объединяет в себе функции законодательного, а также исполнительного органов на селе. Такова его позитивная диалектика.

Седагет КЕРИМОВА

ЛЕЗГИНСКИЕ ТРАДИЦИИ

ском селе. В современные Кимы обычно входят пенсионеры - бывшие служащие, учителя, религиозные деятели, имеющие хорошую репутацию среди населения. Обычно собираются в парадной одежде, что подчеркивает всю важность этой сельской сходки.

Богатые фольклорные материалы, рассказы старожилы свидетельствуют о том, что в старину Ким отличался очень богатой обрядовостью. Первоначально он был далек от религии, носил в основном житейский характер. Но одно несомненно, что и во времена многобожия, и в периоды христианства, а затем ислама оставалось неизменным в нем самое главное - моральные устои общества имели для него первостепенное значение.

Огромная заслуга принадлежала Киму и в организации мелов, то есть народных субботников. Такие мероприятия часто проводились сельчанами с целью облегчения трудоемкой работы во время сбора урожая, строительства жилого дома, закладки сада, проведения дороги

БАЙРАМ САЛИМОВ -80

ЧИ СЕЙЛИ ШАИР

Дагъустандин халкъдин шаир Байрам Салимов Азербайжандин лезгийрин арадай акъатнавай сад лагъай халкъдин шаир, вичин эсерар дуньядин шумудни са чалариз элкьурнавай сейли сеняткар я. Ам 1929-йисуз Кцар райондин Стуррин хуре дидедиз хъана. Байрам хизандин эхиримжи, ципуд лагъай аял тир. Хуьруьн мектеб кубътягна Дербентдин педмектебда, военный училищеда келай ада гзаф йисара Советрин Армиядин жергейра офицер яз къуллугъна. Б.Салимов 1958-йисалай Дагъустанда журналистикадив эгечна. Ада газет ва журналрин редакцияра, телевидениеда отделдин регъбервиле, жавабдар секретарвиле, редакторвиле кваллахна. Дагъустандин Гьукуматдин Университетдин филологиядин факультет акъалтIарай Б.Салимован шиирар 1946-йисалай чап жезва.

Б.Салимован Магъачкъалада, Бакуда, Москвада, Алма-Атада 40-далай гзаф ктабар чап хъанва. "Женгинин рекъера", "Луварар", "Къизилгуьлдин манияр", "Катран муг", "Рехи

ктаб", "Багъишламиша, инсан", "Рагъ илифа", "Мани хуьруьз хтана", "Чижрен рехъ" хътин ктабри адаз машгъурвал гъана.

Москвадин "Литературная газета", "Литературная Россия" газетра, "Крокодил" журналда шаирдин шиирар фад-фад чап жезва. Ам "Литературная газета"дин "Къизил дана" премиядин лауреат я.

Низами Генжевидин, Коста Хетагурован, Жамбулан, Самед Вургъунан, Сулейман Руьстеман, Расул Гьамзатован шиирар лезги чалаз элкьурай Байрам Салимован вичин эсерар урус чалаз, Дагъустандин халкъарин чалариз элкьурнава. 1970-йисуз Алма-Атада шаирдин "Лекърен къакъанвал" ктаб къазах чалалди басма хъана.

"Дагъустан Республикадин лайихлу кваллахдар", РФ-дин Писателрин Союздин узви тир Байрам Салимоваз 1999-йисуз "Дагъустандин халкъдин шаир" гуьрметдин тIвар гана.

Байрам Салимова сифте яз Забит Ризвановахъ галаз санал лезги халкъ-

дин "Шарвили" эпос кIватIна, арадал хкана.

СТИУРВИЙРИН ПИШКЕШ

Алай йисан майдин вацра Дагъустанда лезгийрин тIвар-ван авай чIалан устад, Дагъустандин халкъдин шаир Байрам Салимован 80 йисан юбилей гегъенидиз къейд ийида.

1929-йисуз Азербайжандин Кцар райондин Стуррин хуре дидедиз хъайи Б.Салимов вири Россиядиз сейли шаир я. Ада лезги, урус, къазах ва маса чIаларал 40-далай гзаф ктабар чапдай акъатнава.

СтIурвийри юбилейдин юкъуз чпин хуьруьнэгъли шаирдив вугун патал кыметлу пишкеш гъазурнава. Абуру сеняткарди жуьреба-жуьре йисара хайи хуьрукъай кхъенвай вири шиирар санал кIватIна, чандиз гъазурнава. ЦIийи ктабдиз "СтIурин булахар" тIвар ганва.

ГАФУНИЗ ИКРАМНА

Гъар йисан 23 - апрель вири дуньяда ктабрин ва авторрин ихтиярар хуьзвай югъ хъиз гегъеншдиз къейд ийизва. Идахъ авсиятда Кцарани рикI ахъайдай мярекатар кыле фена. ЦIийиз гуьнгубна кухтунвай шегъердин кылин ктабханадин дараматда лагъайтIа, ктабдал, шиирдал рикI алайбур кIватI хъанвай. Ктабханадин директор Загъир Мустафаеван регъбервилек кваз кыле тухвай и мярекатдал кцарви рушарини гадайри келай шиирар вирибурун рикIяй хъана. Абуру Азербайжандин сейли шаиррин ва чкадин авторрин шиирар акъван хъсандиз келна хъи, кIватI хъанвайбуру гурлу капаралди чпин разивал къалурна.

И мукъвара районда "Лагъай гаф аманат я" тIвар алаз кыле феишиирдин акъажунра I чка къур Айтен Серкеровади (Хъилерин мектеб), II чка къазанмишай Севинж Аливердиевади (ГуьндюзкIеледин мектеб) ва маса-

буру хуралай келай шиирралди вири гейранарна.

Ахпа гаф кцарви шаирриз гана. Мегъамед Агъади лезги чIалал, Шемседдин Шерифова азербайжан чIалал чпин цIийи шиирар келна. Вичин къвед лагъай ктаб цIийиз басма хъанвай кцарви автор Семая Гъакъыкъызыди ва цIийиз къелем гъиле къунвай Мегъбубе Агъаевадини чпин шиирар келна.

Эхирдай гаф и мярекатдиз Бакудай эвернавай "Самур" газетдин кылин редактор Седакъет Керимовадиз гана. Ада вичин и мукъвара чапдай акъатна кIанзавай "Кцар" ктабдикай малумат гана ва пуд чIалал-лезги, азербайжан ва урус чIаларал вичин шиирар келна.

Мярекатда райондин медениятдин ва туризмдин идарадин кыл Давид Ибрагъимхелилова иштиракна.

"Самур"

КЪУРУШРИН ХУЪР - ДАМАХ ЧИ

И ХУЪР...

60 агъзурдалай гзаф инсанрин ватан ятани, адахъ шегъердин статус авач. Амма вичикай кхъей къецепатан уьлквейрин авторри адаз дуньядин виридалайни чехи хуър лагъанай. Ала-тай виш йисан эвелра и хуърхъ 50-далай гзаф яйлахар авай.

И ХУЪР...

Европадин виридалайни къакъан хуър я. Ам гъуьлуьвай 2500 метр къван къакъанда ава. Дуньяда ихътин мад къве хуър дъшуьви жезва. Абурукай сада Азиядин Гималай дагълара, муькуьда Къиблепатан Америкадин Анды дагълара бине кутуна. Къуруш а хуърерилай къадимни я, чехини.

И ХУЪР...

Вичин къуркъушумдалди вириниз сейли хъанай. 1796-йисуз урусин тарихчи П.Г. Буткова кхъейвал, Къафкъада къуркъушум анжах Ахътпара Республикадин Къуруш хуъре кхудзавай. И хуърхън гимини ва къуркъушум къецепатан уьлквейрин савдагаррини къачузвай.

И ХУЪР...

2 генералдин 20-далай гзаф полковникрин, агъа чинар къачунвайбури галаз 50-далай гзаф офицерин ватан я. Женгинини аскервилдин кваллах вини дережда эцигнавай и хуърй генерал Рамазан Жафаровни галаз 22 касди Афгъанстандин дяведа иштиракнай.

И ХУЪР...

Дегъ чаварилай алимрин ватан хъиз сейли я. XIII-XIX виш йисара инай акъатай 80-дав агакъна алимар Рагъкъеьчдаид патам уьлквейриз сейли тир. Алай вахтунда и хуърй 70-дав агакъна алимар, гъабурукай яз 24 кас илимрин докторар акъатнава. Илимрин докторрикай 6 кас академикар, 18 кас профессорар я.

ТВАРЦИХЪАЙ ЛУГЪУН

Вичихъ къадим тарихар авай хуърхън тварцихъай, адан этимологиядикай гаф кудай алимри чпин рикълай феий фикирар жуьреба-жуьре аянарнава. Гъакъкъатдив такъзавай фикирар генани гзаф ава. Садбуру хуърхън твар арабрин къурейш тайифадихъ галаз алакълалу ийизва. Муькуьбуру "Къуруш" Ирандин сифте чехи пачагъ Киран къвед лагъай твар тир лугъзува. Пуд лагъайбуру "Къуруш" гаф "крыз"/"кыриц" гафариз мукъва ийизва. "Абумуслиман тарих" дал бинеламиш жезвай са бязи ксар "Къуруш" гафуниз "Къуруз" лугъудай вариант авайди малумарзава.

Сад лагъай фикир, яни и гаф Алейксалам Мегъамед пайгъамбардин сихил къурейшитрихъ галаз алакълалу авун, арабар дагъдиз хкаж хъана Европада виридалайни къакъан хуър кутун машгъур лезги алим Р.И. Гъайдарова кхъейвал, акъудди къатудайди туш. Хуърхън твар Кирахъ галаз алакълалу авунни герекзавач. Вучиз лагъайта Кир пачагъвиле тесстик хъайдалай инихъ 2558 йис алатнава. Икъван гагъди илимди Къурушрин хуърхъз гъакъван яш ава лагъана тесникъарнавач.

"Къириц" гафунал атайла лугъун хъи, "Къуруш"ни ам са дибдин гафар туш. Гила са къадар алимар, гъатта бязи къурушви алимарни хуърхън твар туьрк ва фарс гафарихъ галаз алакълалу ийиз алахъзава. Гъайиф! Хайи члалан деринриз гъахъиз кланзавач а ксариз. Хъсандиз фагъум авуртла, "Къуруш" халис лезги гаф тирди, "къуркъушум" гафунин бинедал арадиз атанвайди ашкар жада. Академик Р.И. Гъайдарова кхъенвайвал, "къуркъушум гафунин ери-бине лезги члала ава, адан туькълур хъун лезги члаланди я, мана-метлебни "къурай (къуру) яд" я. "Къурай" гафуниз чи нугъатда къуркъушум/къуркъушум лугъудайди я." (Р.И. Гъайдаров. Лезги члалан этимологиядиз гъахъун. Магъачкъала, 2005. ч.36).

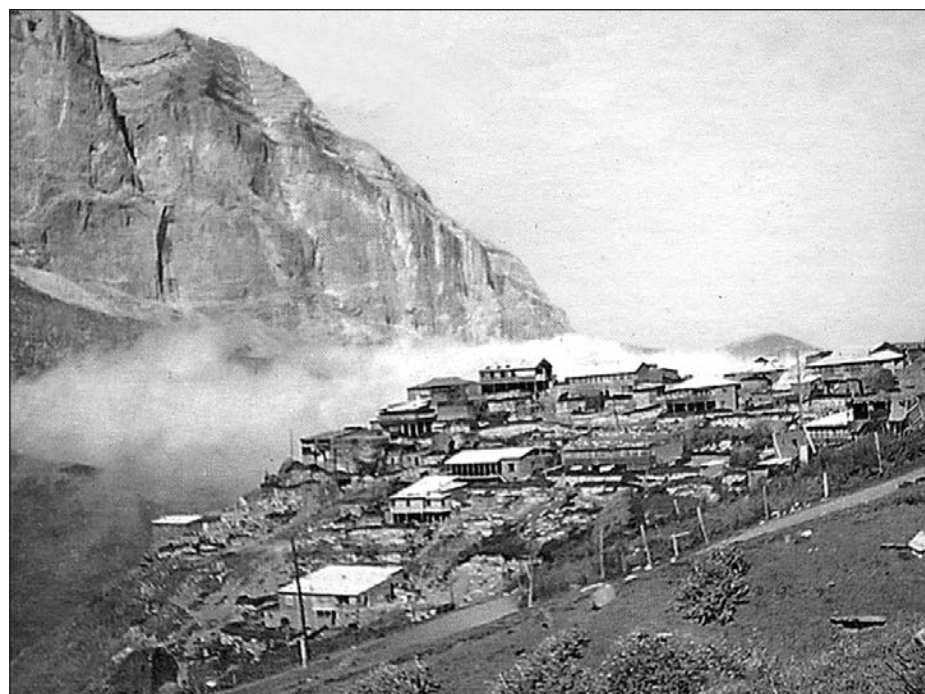
Къадим девирра Къурушдал гимини къуркъушум кхундун тесстик факт я. XVI-XVIII виш йисариз талукъ тарихдин чешмейра и барадай делиларни гъатнава. (Килиг: А.И. Ахвердиев. Описание Дагестана, 1804. В кн. История, география и этнография Дагестана. М., 1958. ч.221). И металдиз лезги члалан группадин халкъарикай табасаранвийри ва рутули "къуркъушум" лугъуда. Ам акъатзавай чка цахур члала "къурушин", агъул члала "къурушум" хъиз гъатнава. И делилрини "къуркъушум" халис лезги гаф яз, хуърхън твар гъадахъ галаз алакълалу тирди субутзава.

Юкъван асиррин араб тарихчийрин эсерра гъатнавай "Къуруз" тварни "къириц" гафунин ваь, "Къуруш" гафунин вариант я.

ТАРИХДАЙ КЪВЕ ДЕЛИЛ

Къурушвийриз "дагълар хуъзвай лекъер"ни лугъуда. Зегъметдал рикъ алай, къени къилихдин инсанар тир абур ягъ-намусдалди машгъур хъайи къегълал ксар я. Абурун игитвилер къалурзавай делилар садни къвед туш.

Вичихъ къве агъзур йисав агакъна тарихар авай Къуруш юкъван виш йисара иллаки

машгъур тир. X виш йисан сифте къилера Къайтагъдинни Самур дередин чилер галкълурна, чехи пачагълугъ арадал гъайи эмир Чуфана (Чупана) Шамахидал къван вири чилер гъилик кутуна, хуъреривай харж къачузвай. Женгчи эмир гъикъван алахънайтани, адавай Къурушар къаз хъаначир. Чкадин къве эмирди - Исмаила ва Гъасана къушун туькълурна, Къуруш басрухрикай хуъзвай. Абурухъ галаз дяве авун файдасуз тирди къатлай эмир Чуфана къурушвийрихъ галаз ислягъвилдин икърар кутуннай ва и хуърхъвай харж къачуначир. (Килиг: Х.Х. Рамазанов., А.Р. Шихсанов. Очерки истории Южного Дагестана. Махачкала, 1964. ч. 67.)

Надир шагъди лезгийрин чилерал вегъейла, адаз Къурушни къаз клан хъанай. Чехи къушун гъай чапхунчи гъикъван алахънайтани, адавай хуърхъз гъахъиз хъаначир. Са йис ала-тайла ада къвед лагъай гъилера Къурушдал вегъенай. Мадни лезгийри чпин хуър къегълалвилелди хвенай. Вишералди аскерар квалдарай Ирандин шагъ пашмандиз къулухъ элкъвенанай. Са къадар вахтар алаатайла шагъди пуд лагъай гъилера Къурушдал вегъенай ва са шумуд йикълалай хуър къунай. Къурушдиз гъахъайла ада сад лагъай сеферда хуър вичин гъужумдикай хуьн тешкил авурди вуж кас ятла жузунай. Жематди а къегълалдин сур алай чка къалурна. Къурушви къегълалдиз икрам авур шагъди адан сурал яцар тукълуз тунай ва хуър чукълурначир.

БЕРЕКАТДИВ ДИГАЙ МАКАН

Къакъан синел таждиз ухшар тир Къурушдин агъсакълари хуърхън гъал-агъвал, адан агъалийрин агалкъунар гъуцарихъ, дагъларихъ ва ина авай пак чкайрихъ галаз алакълалу ийида. Шалбуз дагъдин хилел, адалай фенвай паюнал эклъй хъанвай Къуруш къакъан дагълари элкълурна юкъва тунва. Гедик (Базардъзъ) дагъ, Турфан дагъ, Яру дагъ, Несен дагъ, Вахчаг дагъ, Кичлен дагъ Къурушар хуъзвай такабурулу клелериз ухшар я. И дагълара шумудни са пирер ава. Шалбуз дагъдин кукълудай авай Эранлар Рагъкъеьчдаид патам уьлквейризини сейли я. Ам гзаф четин чкада аватани, гъар йисуз иниз Арабистандай, Египетдай, Иракдай, Ирандай, Туьркиядай ва ма-

са мусурман уьлквейрай вишералди ксар зияратдиз къведа. Абуру Шалбуз дагъдин Эранлар, Сулейман пир, Шалбуз пир хътин пак чкайр зиярат ийида. А чкайри пак тварар хъиз, чи тарихарни хвенва. Гъажи Зенги Буба пирен план къванцел лезгийри алпан ва араб гъарфарикай туькълурнавай аджам алфавитдалди 788-йисуз къенвай гафар ала. И кхъинар сифте яз винел акъудайди чи машгъур шаир Фейзудин Нагъиев я.

Иридра Эранлар зиярат авун садра яхди Меккедиз финиз барабар я лагъанай чи бубайри. Диндал клеви, рикле регъимлувал авай

тор, академик Рашид Гъажиев, тарихдин илимрин доктор, академик Загъраб Баглиев, физматдин илимрин доктор, профессор Синдбад Гъажиев, техникадин илимрин доктор, профессор Магъмуд Мегъамедшагъов, экономикадин илимрин докторар, профессор тир Абдулмежид Гъажиев, Медина Мегъамедова, Сейфуллагъ Нагъдиев, къецепатан уьлквейризини сейли жерягъ, медицинадин илимрин кандидат Нариман Рамазанов ва масабур и хуърй я. Маракълу я хъи, къурушвийри гзафни-гзаф диссертацияр экономикадай хвенва. 5 кас экономикадин илимрин докторар, 16 кас кандидатар я.

Къуруш вириниз сейли авунвай ксарин арада машгъур кхъираг Межид Гъажиев, Дагъустандин халкъдин шаир Шагъ-Эмир Мурадони ава.

Женгинини аскервилдин кваллах вини дережда эцигнавай Къуруш хуърй лезги халкъдин, гъакъни вири Урусатдин дамах тир Шамил Асланов ва Рамазан Жафаров хътин генералар, ФСБ-да кваллахзавай Шихмурад Гъажиегов, Забур Баглиев, Нажмудин Баглиев, Аскер Жафаров хътин полковникар акъатнава.

Къурушвийрикай 2 кас Социализмдин Зегъметдин Игитар, 5 кас Ленинан ордендин сагъибар я.

ЧЕХИ ДЕРДЕР АКУНА

Ингъе тарихди пак чкайрин макан тир Къурушдин къилел бедбахтвилерни гъана. Чехи дердер акуна хуърхъз. Алаатай асирдин 50-йисара Совет гъукуматди дагъдин хуърер дъзехриз куьчарунин гъакъиндай къарар акъудна. Дагъларин кукълурна, 2500 метр къакъанда яшамин жезвай агъалияр 1952-йисуз гъуьлуьвай 14 метр агъуз чкадиз, Хасавюрт райондин чилерал куьчарна. Къве чкадал пай хъана хуърхън твар - Куьгъне Къуруш ва Цийи Къуруш. Къурушвийрин са паяр Азербайжандиз, Урусатдиз ва маса чкайриз куьч хъана. Алай вахтунда Азербайжандин 20-далай гзаф районар къурушвийр дъшуьш жезва, абуру ина са бязи хуърерни кутуна.

Хуърхън агъалияр хъиз, абурун мал-девлетни пайи-паяр хъана. Цудралди яйлахарни къишлахар, агъзурралди хпер гъийлай акъатна, лезгийрин мадаратдиз кълур гана. Къурушдикай акъатнавай макъалайра ва ктабра и мусибатдикай гъеншидиз къенва. Чи твар-ван авай шаир Фейзудин Нагъиева вичин "Къуруш" поэмата риклин талдалди лагъанва:

*Гужуналди цийи хуърхъз акъудиз,
Зурба жемят зара-вара авуна.
Чклай жемят четин я мад агудиз,
Къурушвийриз еке дердер акуна.*

МАД АГУДИЗ АЛАХЪЗАВА

Гъикъван четин ятани, къурушвийр заманадивай муьтълугъариз жедай ксар туш. Вилик-килик квай ксар чпин жемят агудиз алахъзава. 16 йис идалай вилик Магъачкъалада арадал атай "Къуруш" медениятдин меркезди и рекъвай иллаки важиблуд тедбирар къилдиз акъудзава. Меркез тешкил хъайдалай инихъ хийир-шийирдин крада къурушвийри вирида санал иштиракзава. Меркезди масанра яшамин жезвай къурушвийрини агудзава. Дагъустанда ва Урусатда "Къуруш" твар алай фирмаяр, кафеяр, ресторанар пайда хъанва.

Са къадар хизанар Къуьгъне Къурушдал хтана майишат квалчел акъалдарзава. Ина гъар йисуз хуърхън югъ къиле тухузава. 14 агъзурдав агакъна агъалияр яшамин жезвай Цийи Къурушар лагъайта, къвердавай шегъердиз элкъвезва. Хуьре халичайрин фабрика, перек цвадай фабрика, чехирдин завод, къушарин фабрика ва маса карханаяр кардик ква.

Эхиримжи йисара гъам куьгъне, гъамни цийи Къурушдал мергъаметлувилдин гзаф крарик къил кутуна. Виклегъ къурушвийрин ирс гила жегъилри давамарзава. Къегълаллин тарсар къурушвийрин уьмуьрдай садрани квахъ тийидайвал абуру чпелай алакълзавай вири крар ийизва. Ихътин рухвайри неинки са хайи хуърхън, гъакъи вири лезги халкъдин тварни виниз акъудда.

Муьзеффер МЕЛИКМАМЕДОВ

GÖRKƏMLİ FİZİK

Bakı Dövlət Universitetinin nüfuzlu müəllimlərindən olan Sərhəddin Qubadın oğlu Abdullayev 1939-cu ildə Qusar rayonunun Piral kəndində anadan olmuşdur. Kənd məktəbini bitirib ADU-ya daxil olmuş, əla təhsilə görə Lenin təqaüdünə layiq görülmüşdür. 1970-ci ildə namizədlik, 1996-cı ildə doktorluq dissertasiyası müdafiə edən alim nəzəri fizika sahəsində neinki respublikamızın, eləcə də dünyanın mötəbər alimi hesab olunur. O, bu sahənin aparıcı alimi Abdulla Muxtarovun ardıcılı sayılır.

S.Abdullayevin ölkəmizdə və xaricdə 150-dən çox elmi əsəri çap olunmuşdur. O, 40-dən artıq dərslərin və metodik vəsaitin müəllifidir. Onun orta məktəb müəllimləri, tələbələr və şagirdlər üçün yazdığı "Fizikadan olimpiada məsələləri", "Fizikadan sual və məsələlər", "Klassik elektrodinamikadan məsələlər" və s. kitabları böyük tirajla dəfələrlə çap olunmuşdur. O, 2003-2008-ci illərdə respublikamızın ümumtəhsil məktəbləri VII-XI siniflərinin yeni "Fizika" dərsliklərinin həmmüəllifidir. S.Abdullayevin abituriyentlər üçün yazdığı vəsaitlər minlərlə gənc tələbə olmaqla kömək etmişdir. Onun VII və VIII siniflər üçün yazdığı fizika dərslikləri Təhsil Nazirliyinin və Açıq Cəmiyyət İnstitutunun keçirdiyi dərslik müsabiqəsində birinci yeri qazanmışdır. S.Abdullayev 1997-ci ildən BDU-nun nəzəri fizika kafedrasının professorudur.

Görkəmli alim, təcrübəli pedaqoq, gözəl ziyalı, professor Sərhəddin Abdullayev bu günlərdə 70 yaşını tamam olmuşdur. Yubiley ərfəsində Sərhəddin müəllimlə görüşmüş, ondan qəzetimiz üçün müsahibə almışıq.

- Sərhəddin müəllim, siz Azərbaycanın görkəmli fiziklərindəsiniz. Necə oldu ki, elmin bu çətin sahəsinə maraq göstərdiniz?

- Mən 1948-1958-ci illərdə Qusar rayonunun Piral kənd orta məktəbində təhsil almışam. Məktəb illərində bütün fənlərə marağım olub. Amma məktəbimizin zəngin fizika kabinetini mənə qərribə bir cazibə ilə özünə çəkib. Fizika fənnindən dərsi bizə rəhmətlik Mirzə müəllim deyirdi. O, həmişə əyani vasitələrdən istifadə edər, bizə maraqlı təcrübələr nümayiş etdirirdi. Həmin təcrübələr mənə fizika fənninə böyük maraq oyatdı. Məktəbi başa vurduqda tərəddüd etmədən sənədlərimi Azərbaycan Dövlət Universitetinin (indiki BDU) fizika fakültəsinə verdim və oranın tələbəsi oldum.

- Necə oldu ki, elmi rəhbəriniz görkəmli alim Abdulla Muxtarov oldu?

- Universiteti qırmızı diplomla bitirdiyimə baxmayaraq, məni təyinatla Quba rayonuna müəllim göndərdilər. Amma nəzəri fizika sahəsində respublikamızın ilk fizika-riyaziyyat elm-

ləri doktoru olan Abdulla Muxtarov mənə böyük qayğı göstərərək nəzəri fizika kafedrasında aspirant yerini ayırdı. Aspiranturaya qəbul imtahanlarını müvəffəqiyyətlə verdim və 1964-cü ildən BDU-nun nəzəri fizika kafedrasında Abdulla müəllimin rəhbərliyi ilə elmi-pedaqoji fəaliyyətə başladım.

- Pedaqoji fəaliyyət dövründə oxuduğunuz mühazirələrdən hansını ən uğurlu hesab edirsiniz?

- BDU-da nəzəri fizikanın müxtəlif sahələri üzrə (klassik elektrodinamika, elementar zərrəciklər fizikası, kvant fizikası, elektrozaif qarşılıqlı təsir nəzəriyyəsi, supersimmetriya) maraqlı, dərin məzmunlu mühazirələr oxuyur, gənc fiziklər nəslinin yetişdirilməsinə, yüksək ixtisaslı kadrların hazırlanmasına son dərəcə gərgin əmək sərf etdim. Bir gün hörmətli təhsil nazirimiz Misir Mərdanov (o zaman BDU-da prorektor vəzifəsini aparırdı) başda olmaqla bir neçə nəfər qəfilən dərslər dediyim auditoriyaya daxil oldular. Elektrodinamika fənnindən "Maksvell tənlikləri" mövzusunda mühazirə oxuyurdum. Maksvell tənlikləri elektrodinamika kursunun əsasını təşkil edir, həmin mövzuda həm güclü riyaziyyat, həm də fizika var, bundan əlavə hələ tam həllini tapmamış monopol problemi də mövcuddur. Yazı lövhəsindən səmərəli istifadə etməklə, tələbələrle daim ünsiyyət saxlamaqla mövzunu vaxtında axıra çatdırdım, 2-3 dəqiqə ərzində tələbələrle aparılmış sorğu-sual onu göstərdi ki, mövzu onlar tərəfindən mənimsənilmişdir. Misir müəllimin iştirakı ilə keçən həmin dərslər ən uğurlu dərslər hesab edirəm.

- Ən dəyərli elmi əsəriniz hansıdır?

- Elmi əsərlərim zəif neytral cərəyan effektlərinin nəzəri araşdırılması məsələlərinə həsr olunmuşdur. Fərhəli haldır ki, lepton-lepton, lepton-hadron və hadron-hadron toqquşmalarında baş verən proseslərdə elektrozaif asimmetriyaların spiral amplitudlar vasitəsilə tam şəkildə hesablama metodunu yaratmaq mənə nəsis olmuşdur. Elmi nəticələr "lepton-lepton və lepton-hadron qarşılıqlı təsirlərində zəif cərəyan effektləri" mövzusunda müdafiə etdiyim doktorluq dissertasiyasında öz əksini tapmışdır. Həmin əsər Rusiya alimləri tərəfindən yüksək qiymətləndirilərək "Физика элементарных частиц и атомного ядра" mötəbər elmi jurnalında nəşr olunmuşdur. Bu jurnalda əsasən mühüm nəzəri və praktik əhəmiyyət kəsb edən icmal xarakterli əsərlər çap olunur. Respublikamızdan hələlik bu jurnalda əsər çap olmaq yalnız mənə nəsis olmuşdur. Həmin əsəri ən dəyərli elmi əsər hesab etmək olar.

- Siz respublikamızda orta məktəb şagirdləri, müəllimlər və abituriyentlər üçün dərsliklər, dərs və metodik vəsaitlər yazan ən məhsuldar müəllifsiniz. Hansı kitab sizin

üçün ən dəyərlidir?

- Mən orta məktəb və liseylərlə həmişə sıx əlaqədə oluram, orta məktəb müəllimlərinin istəkləri və arzuları əsasında 40-a yaxın müxtəlif kitab nəşr etdirmişəm. 1991-ci ildə BDU nəşriyyatında çap olunmuş "Fizikadan qəbul imtahanlarına təklif olunmuş məsələlər" adlı iki hissəli ilk kitabım fizikasevərlərin, müəllim və tələbələrin stolüstü kitabına çevrilmişdir. "Klassik elektrodinamikadan məsələlər", "Fizikadan sual və məsələlər 7-8", "Əsas fiziki kəmiyyətlər, qanunlar, düsturlar və qrafiklər", "Fizikadan olimpiada məsələləri", "Fizikadan sual və məsələlər 7-9", "Fizika məsələlər 10-11" və s. kitablar qələməmin məhsullarıdır. Respublikamızın ümumtəhsil məktəblərinin "Fizika" dərslikləri də gərgin əməyim sayəsində işıq üzünə çıxmışdır (2003-2008-ci illər).

Bütün bu çoxsaylı kitablar içərisində 1999-cu ildə "Çaşıoğlu" nəşriyyatında çapdan çıxmış "Fizikadan sual və məsələlər 7-8" - orta məktəb müəllimləri üçün metodik vəsait kitabını ən dəyərli kitab hesab edirəm. Həmin kitab respublikamızın təhsil sistemində Azərbaycan dilində yazılmış ilk məsələ kitabıdır. Orta məktəb müəllimləri tərəfindən bu kitab rəğbətə qarşılandı, bir çox məktəblərdən mənə zəng edib, təşəkkürlərini bildirdilər. Masallı rayonundan fizika müəllimi Əskərova Dilbər mənə göndərdiyi məktubda yazılmışdır: "Salam, professor! Sizin kitabınız biz müəllimlərə böyük hədiyyədir. Ürəyimizdən keçən bütün məsələləri əhatə etmişsiniz. 7-8-ci siniflərdə məsələ həlli bir problemə çevrilmişdi. Bu problemi həll etdiniz, çox sağ olun. Sizə dərin minnətdarlığımızı bildiririk".

- Həyatda kimə oxşamağa çalışmışınız?

- İnsanlar dünyagörüşləri, elmi baxışları, yaradıcılıq fəaliyyətləri ilə bir-birinə oxşaya bilərlər. Bu cəhətdən mən elmi rəhbərim, Azərbaycanın adlı-sanlı alimi Abdulla Muxtarova oxşamağa çalışmışam. O saf qəlblə, geniş ürəkli, dərin elmi biliyə malik, nəcis və xeyirxah bir insandır. Bu yaxınlarda mən onun 90 illik yubileyi böyük təntənə ilə keçmişdir. Abdulla müəllim respublikamızda nəzəri fizika məktəbini yaratmış, ümumiyyətlə fizika elminin inkişaf etdirilməsində böyük əmək sərf etmişdir. Özümü həmin məktəbin fəal üzvlərindən biri hesab edirəm. Abdulla müəllimin BDU-nun nəzəri fizika kafedrasında qoyduğu ənənələri davam etdirirəm. O, orta məktəb dərsliklərinin ən fəal tərcüməçisi olmuşdur, mən də indiki fizika dərsliklərinin ən fəal müəlliflərindən biriyəm. Abdulla müəllim orta məktəblərdə olimpiadaların keçirilməsinin təşəbbüskarıdır. Mən də şagird və tələbələr arasında respublika olimpiadalarının keçirilməsində, həmçinin beynəlxalq fizika olimpiadalarında iştirak edəcək şagirdlərin seçilmə-

sində yaxından iştirak edirəm. Abdulla müəllimin rəhbərliyi altında 25-ə yaxın namizədlik və doktorluq dissertasiyaları müdafiə olunmuşdur. Hələlik mənə 15 nəfərin namizədlik dissertasiyasına rəhbərlik etmək nəsis olmuşdur.

- Gələcək elmi-pedaqoji planlarınız barədə nə deyə bilərsiniz?

- Orta məktəblərin fizika dərsliklərini və dərs vəsaitlərini böyük çətinliklə bahasına ərsəyə gətirə bildim. İndi əsas məqsədim BDU-da tədris etdiyim fənlərin dərs vəsaitlərini yazmaqdır. Buraya elektrozaif qarşılıqlı təsir nəzəriyyəsi və supersimmetriyaya aid monoqrafiya, "Klassik elektrodinamika", "Klassik elektrodinamikadan məsələlər" və "Elementar zərrəciklər fizikası" adlı dərs vəsaitləri daxildir.

- Yaradıcı insan üçün möhkəm ailə vacib şərtir. Bunsuz həyatda böyük nailiyyətlər qazanmaq çətinidir. Yəqin ki, müvəffəqiyyətlərinizdə ailənizin də rolunu görə bilərsiniz.

- Sizinlə razıyam. Qarşılıqlı hörmət üzərində qurulmuş səmimi ailə insan üçün ən vacib şərtlərdən biridir. Mənim belə bir ailəm var. Həyat yoldaşım Evsiyat da Piral kəndindədir, artıq 43 ildir ki, bir yerdə ömür sürürük. Evsiyat da BDU-nu bitirmişdir, orta məktəbdə biologiya fənnini tədris edir. Uç qızım var, üçü də ailəlidir. Həbibə ilə Elvira həkim, Arzu isə filoloqdur. Onlar bizə altı nəvə bəxş ediblər.

- Sizi 70 illik yubileyiniz münasibətilə ürəkdən təbrik edirik, möhkəm can sağlığı, elmi və pedaqoji fəaliyyətinizdə böyük nailiyyətlər arzulayırıq.

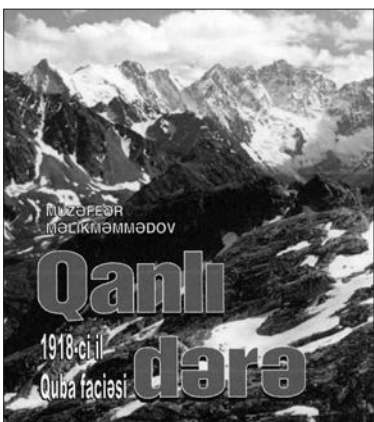
Müsahibəni apardı
AZİZİN Sevda

1918-ci ildə erməni daşnaklarının və bolşeviklərin Quba qəzasında törətdikləri qırğınlarla əlaqədar 26 il axtarırlar aparmış yazıçı-jurnalist Müzəffər Məlikməmmədovun "Qanlı dərə" kitabı çapa hazırlanıb. "Adiloğlu" nəşriyyatı tərəfindən oxuculara çatdırılacaq bu kitab arxiv sənədləri, həmin dövrün mətbuat orqanlarının materialları, işğalçılarla döyüşmüş insanların və şahidlərin xatirələri əsasında qələmə alınıb.

Kitaba salınmış "Quba faciəsi" tarixi oçerki ilə oxucular hələ 1998-ci ildə "Azərbaycan" qəzetinin səhifələrindən tanış olmuşlar. "Qanlı dərə" sənədlə tarixi povestinin bir hissəsi isə 1997-1998-ci illərdə "Samur" qəzetində dərc edilib.

Respublikamızın tanınmış qələm sahiblərindən olan, həmişə "faktlar inadçıdır, faktlar sübutedicidir" prinsipini əsas tutan, prinsipial tədqiqatçı kimi oxucuların rəğbətini qazanan Müzəffər Məlikməmmədovun kitabını 91 il əvvəl erməni daşnaklarının Quba qəzasında törətdikləri qırğınları daha dəqiq və ətraflı öyrənmək baxımından çox gərəklili mənə kimi qiymətləndirmək olar. Çünki müəllif onu 1971-1997-ci illərdə Azərbaycanın, Dağıstanın, Moskvanın arxivlərindən yüzlərlə sənəd topladıqdan, 1918-ci ildə erməni daşnaklarına və bolşeviklərə qarşı döyüşlərdə iştirak etmiş 73 və həmin hadisələrin şahidi olmuş 316 nəfər Azərbaycan və Dağıstan vətəndaşı ilə görüşüb, onların

YENİ KİTAB "QANLI DƏRƏ"

xatirələrini qələmə aldıqdan, bu mövzuda respublika mətbuatında onlarca məqalə və oçerklər dərc etdikdən sonra qələmə alıb.

Bütün bunlar müəllifə vaxtilə qəzədə dağıdılmış kəndlərin və qətlə yetirilmiş insanların sayını daha dəqiq müəyyənləşdirmək imkanı verib və o, belə qənaətə gəlib: 1918-ci ildə işğalçı erməni-bolşevik qoşunları Quba qəzasında 162 kəndi dağıtmış, bunlardan 27-sini əhalisi ilə birlikdə yandırmış, 16 min nəfərdən çox müsəlmanı qətlə

yetirmişdir. Tərəpən dırnağa kimi silahlanmış nizami qoşun hissələrinə qarşı igidliklə döyüşən yerli əhali həmin dövrdə işğalçıların 5 mindən çox əsgərini tələf etmişdir.

Uzun illər apardığı tədqiqatlar müəllifə Quba qəzasının 1918-ci ildə erməni daşnaklarına 1920-1928-ci illərdə bolşevik işğalçılarına qarşı döyüşlərdə fərqlənmiş yüzlərlə qəhrəman övladlarının siyahısını tərtib etməyə imkan verib. Həmin siyahıya təkcə indiki Quba, Qusar, Xaçmaz, Dəvəçi və Siyəzən rayonlarından 300-ə yaxın igid insanların adları düşüb. M.Məlikməmmədov yeni kitabında o vaxt qəzədə erməni daşnaklarına və bolşeviklərə qarşı döyüşlərə rəhbərlik etmiş qubalı Əlibəy Zizikski, qusarlı Hatəm ağa Sağarlı, Möyübeli əfəndi Kuzunvi, dəvəçili Həməddulla əfəndi kimi qəhrəmanların yaddaqalan obrazlarını yaratmağa nail olub.

Son illər erməni işğalçıları tərəfindən ələ keçirilmiş torpaqlarımızın geri qaytarılmasından ötrü Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin və xalqımızın böyük səy göstərdiyi indiki dövrdə "Qanlı dərə" kitabı oxuculara vətənpərvərlik hissləri aşılayan, hər birimizi gələcək böyük qələbəyə ruhlandıracaq çox gərəklili və qiymətli kitabdır.

"Samur"

ЦИЙИ КТАБ

"КЪЗИП ХЪТИН ИТИМАР"

Азербайжандин т'вар-ван авай шаир Келентер Келентерли азербайжан ч'лалди ч'апдай акъудай ирид ктабдин автор я. И ийкъ'ара "Азербайжан" ч'апханади шаирдин лезги ч'лал сад лагъай ктаб басма авуна к'елдайбурув агакъ'арна.

Алатай йисуз шаир Магъачкъ'алада "Лезги газет"дин редакцияда чи т'вар-ван авай алим Ражидин Гъайдаровахъ галаз таниш хънавай. И танишвилини не тиж'а аз академик Р.Гъайдарова К.Келентерлидин яратмишунар ахтармишна, адан теснифриз ч'ехи тир къимет ганай. Алимди "Лезги газет"дин чинриз акъудай "Халис шаирни лекърен кака хъиз я" макъ'ала ктабдин сифте гафунин ч'кадал ганва.

Макъ'аладин авторди шаирдин к'елдайдан г'иссерал звал г'извай шииррикай веревирдер авурдалай къулухъ Шагъ дагъдив рахазвай, ам дуьньядиз машгъуриз к'анзавай К.Келентерли вичихъ гъунарар авай шаир я лугъузва. Лекъерни абурун мукар къит ят'лани, кутугай гаф лекърен кака хъиз ят'лани, халисан шаир тир Келентера абур жагъурзава лугъузва.

Ктабда шаирдин Шагъ дагъ, Къулан вац'л, вичин хайи хуър Ст'ур, Шалбуз дагъ, Мискиска, Кас гъуъл, хайи чил теснифнавай шиирар ва маса эсерар гъатнава. Идалай гъейри шаирди вичи сифте азербайжан ч'лалди кхъенвай са бязи шиирарни и ктабда лезгидалди к'елдайбурув агакъ'арнава.

"Самур"

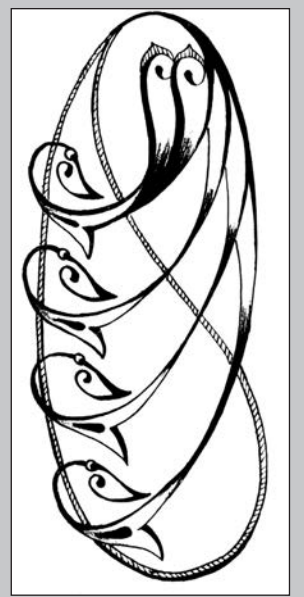
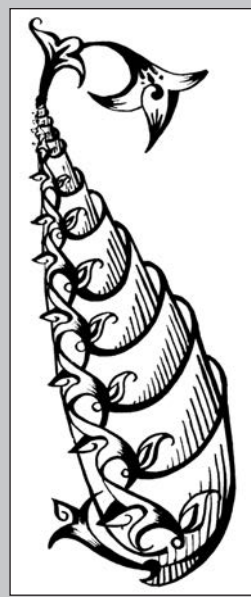
НЕВАДИН ГИШИРАР

Нева Шагьпеленган руш Агъалиева 1972-йисуз КцIар шегъерда дидедиз хъана. 1-нумрадин юкъван мектеб, А.Азимзадедин тIварунихъ галай Художниквилин Мектеб ва Азербайжандин Медениятдин ва Харусенятдин Университетдин Къубадин филиал акъалтIарна. 1995-йисалай ада "Азер-илме" фирмадин къилин художниквиле кIвалахзава. Азербайжандин къадим халичайрин чешнеяр цIийи къилелай туькIурна, абурун эскизар гъазурна, гъа халичайар храз регъбервал гузва. Адан регъбервилек кваз агъзурдалай гзаф куьгъне халичадиз цIийи умуьр хганва. Орнаменталист хъиз сейли тир Невадин "101 гишир" тIвар ганвай сад лагъай выставка

1995-йисуз къиле фенай. Нева 2005-йисалай Азербайжандин Художникрин Союздик экечIнава.

Невадин гиширри иервилелдини тикрарсузвилелди чпихъ ялда. Гъиссерин чешнелувал, фикирин деринвал, мураддин экуьвал хас тир и гиширар ада лезгийрин дегъ чIаварин халичайрин чешнийрин бинедаллаз арадиз гъанва. Аял чIавалай и сенятдин суьгъурда авай Невади чарарин винел яратмишзавай эсерра чи халкъдин харусенятдин квахъ тийидай гелер ава.

Агъадихъ чна Невадин гиширрикай са бязибур гузва.

ИЗ ЛАБИРИНТОВ ДУШИ МАСТЕРИЦЫ

■ Фигурки различных зверюшек, кресты, имитации под дерево, стекло, камень — все это сделано из ваты, ниток, иногда при изготовлении использовались искусственные волокна, комки бумажных салфеток или шерсть.

Все эти симпатичные предметы — творение рук Марьям Абдурахмановой — члена Союза художников Азербайджана с 1986 года. Данным видом искусства — английской хлопковой скульптурой — Марьям ханум стала заниматься сравнительно недавно. В 1999 году она уехала в Тбилиси и на берегах Куры "заболела" этим видом творчества. Затем путь Марьям Абдурахмановой пролегал в Стамбул. В Центре культуры балканских турков (Болгария, Греция), почетным членом Союза писателей которого ее избрали впоследствии, бакинская мастерица дала волю своим чувствам и фантазии. Появился цикл работ, вызвавших восхищение местных любите-

лей искусства.

Жизнь в крупнейшем городе Турции не ограничивалась лишь изготовлением фигурок различных животных. Диапазон деятельности Марьям ханум на берегах Босфора был весьма широк. Например, она создала "Остров литературных переводов" на Араз-пассаж в стамбульском квартале Фындыгаде. Ее дом стал местом паломничества художников, представителей элитарной прослойки Стамбула. Здесь Марьям ханум познакомилась с Муназир Балыкчиоглу. Она известна тем, что суры из Священного Корана вписывает в разные миниатюрные сюжеты.

Как считает Марьям Абдурахманова, скульптура интеллектуально развивает человека. А хлопковая английская скульптура, которой она отдает предпочтение, способна подвести духовное кредо к воскрешению, помочь человеку дойти до совершенства. Действительно, открывается какой-то неведомый мир, когда разглядываешь творения Марьям ханум. Фигурки османских кошек, английских черепашек — на первый взгляд, незатейливые, очень простые — пробуждают интерес и любовь к братьям нашим меньшим. Многие из работ сделаны из чистой аптечной ваты без каких-либо примесей, без каркаса. При их изготовлении художница использует нейлоновые, хлопковые, льняные, шерстяные и другие нитки.

Сегодня стамбульское издательство "Окиянус" ("Океан") трудится над изданием трех книг Марьям Абдурахмановой — "Из богословской культуры (гуманизма) в застоях", "Из лабиринтов моей души" и сюрреалистическая проза "Рассказы". И раньше Ма-

рьям ханум пробовала свои силы в литературе, писала искусствоведческие статьи, очерки об известных композиторах. В новых изданиях найдут отражение взгляды художника на различные стороны жизни, философское осмысление человеческого бытия. Однако работа на литературном поприще не может оторвать Марьям ханум от любимого занятия — изготовления небольших фигурок. Этот вид творчества остается одним из главных направлений ее деятельности.

Рагим БАБАЕВ

ЦИЙИВИЛЕР

ЦИЙИ ШАРТИАР АРАДАЛ ГЪИЗВА

Алай вахтунда Дагъустанда тайин мурадрихъ элкъурнавай "Россиядин Къиблепад" федеральный программа къилиз акъудзава. Адал асаслу яз туристар патал тайинарнавай куьгъне чкаяр цийикIа туькIур хъувунин ва цийибуру эцигунин рекъяй кIвалахрив гатIумнава.

Къиблепатан Дагъустандин чилел гъар гъи дережадин хъайитIани альпинистар патал чIехи ва надир комплекс ала. И комплексдик Шалбуз дагъ, Базардуьзу дагъ ва Яру дагъ аказава. И дагълара альпинизмдай Россиядин чемпионатар къиле тухузва. Гила ина туризмдин ва ял ягъунин гзаф жуьреяр кардик кутайдай цийи шартIар арадал гъизва.

ХУЬРЕ ЗАВОД ЭЦИГНАВА

Къиблепатан Дагъустанда хъвадай яд гъасилдай заводрин къадар къвердавай пара жезва. Рутул райондин Лучекрин хуьре "Аквариус" тIвар алай завод эцигна кардик кутунва. Маса гун патал шуьшейра цазвай циз "СтIал" тIвар ганва. Цийи карханада гелелег 20 касди кIвалахзава. Гележегда хуьруьн завода кIвалахдайбурун къадар 100 касдив агакъарда.

Отец, не передавший своему ребенку дух своих предков - полуотец.
Мать, не передавшая своему ребенку материнский язык - не мать.

Дарвин ВЕЛИБЕКОВ,
художник

“САМУР” ДИН МЕКТЕБ

Хъана къван, хъанач къван са сикI. И сикIрехъ пуд бала авай. Писид кулар хътин тумар галай, гъвечи вилер авай абур чпин дидедиз гзаф кIандай. СикIре, йиф-югъ тамарани дагълара къекъез, гъурч, вичин балайриз тIуьн гъидай; балайрини, дидеди гъайи верч, фере нез, магъарада ацукъна, чпиз къугъунар ийидай. СикIрен магъара са вичелай гъейри маса садазни чидачир. Гъар сеферда сикI гъурчез фидайла, ада вичин балайриз, - "Къецихъ экъечIмир, жанавурдин гъиле гъатайтIа, ада куь тефте цавуз акъудда", - лугъудай.

Ийкъарикай са юкъуз сикI гъурчез экъечIна. Дидеди накъ гъайи къве фере тIуьна, кефияр къумбар хъайи шарагри дунья гъихътин затI ятIа килигун къетI авуна - магъарадин сивел экъечIна. Къуд патаз килигайдалай гугъуьниз, абуру магъарадин вилик къугъунар ийиз эгечIна. Чими гъвади кефияр ахъа авур балайрин рикIелай дидедин гафар алатна - абуруз дуньяда жанавур авайдакай хабарни амачир. Гъа и вахтунда валарин къулухъ гишин жанавур чуьнуьх хъанвай къван. СикIрен балаяр акурла, жанавурдин кефияр куьк хъана. Ада мад фикирар-хиялар хъуьнач: вил-вилик хIадалди, сикIрен пуд баладинни тифтиф цавуз акъудна.

Югъ няни жадайла хъиз, сикI хтана ахкъатна. Адав хъипи цIакулар алай пуд верч гвай. Магъара-

верчерихъ дегишарда", - лагъана.

- Дуьз лагъ, гъинай атайди я? - хабар къуна жанавурди.

- Зи уьмуьрда за таб авурди туш. Гила, къунши, ваз таб-гъиле авун заз гъич кутугнавач. Верч куткун гана къачурди я.

- УстIар я вун, гъиллебаз, тапарар ийидай.

- За ваз лагъана хъи, са мискъални таб квач. За куткунар хразва. Лежберри абур верчерихъ, кIекерихъ, ферейрихъ маса къачузва. Сеняткардин кIвале ихътин затIар гъич са вахтундани кими жадач. Ваз кеспи чидайтIа, са рахунни алачиз, вавайни ви куткунар гъерерихъ, лапагрихъ дегишариз жадач.

- Къунши, ваз минет хъуй, зазни и кеспи чира. Гъикъван гишилани мекъила, дагъларани тамара гъатда зун. Гила къуьзуьни хъанва. КIвале ацукъна, жуван зегъметдал дуланмиш хъайитIа, гъелбетда, хъсан я, лагъана, жанавурди сикIревай вичиз куткунар храз чирун тавакъу авуна.

- Хъурай ман, къунши, - лагъана сикIре рикIе кичIевал аваз. Ваз гъер гъатайтIа, зални адан кIвачкыл гьалт тавуна тач. Са гъал дуланмиш жада чун. Эгер рази ятIа, мад акъвазун герек туш. Ша, тамуз фин, тIвалар гъазурна кIанда.

СикIрени жанавурди куткунар хуруникай, и кес-

Вири таб я,
илим -гъахъ.

Лезги халкъдин
мисал.

КУТКУНДА ГЪАТАЙ ЖАНАВУР

МАХ

дин сивел вичин балайрин тумун къатIар, кIвачин тапасар акурла, адан рикI аватна. Яраб зи балайрин къилел мусибат атана жал? - лагъана, ада тадиз магъарадиз чукурна. КилигайтIа, магъарада балаяр амач. Гзаф шехъна сикI вичин балайрихъ. Эхирдай ада вичиз ихътин мусибат авурди вуж ятIа чирун ва ададай къисас къахчун къетI авуна.

Магъарадай экъечIай сикIре къуд патахъ ни акалзавай - адаз жанавурдин ни къезвай. Ахпа адаз жанавурдин кIвачин гелер акуна: ибур сикIрез вичиз чидай са тапас квачир жанавурдин кIвачин гелер тир. И гелер акурла, сикI мадни кIевиз шехъна. Гила адаз вичин балаяр жанавурди тIуьрди якъин хъанвай.

Хъел акаатай сикI са шумуд юкъуз жанавурдин магъарадихъ къекъевена, эхирдай адаз и магъара жагъана. Им къакъан са дагъардин мукъув гвай.

Жанавурдин магъарадин патав гвай къакъан са къаядал акъвазна, сикIре цIвелин тIваларикай куткун храз эгечIна. Яргъай хъиз жанавур пайда хъайила, сикIре вичиз ам акван тийизвайдай къуна:

- ХупI четин заманаяр хъанвачни, я верч жагъизмач, я кIек. Виридалайни хъсанди куткунар храз, абур маса гуз, а пуддихъ жуваз верчер къачун я, - лагъана сикIре. И гафар ван хъайи жанавур сикIрен патав атана. Салам-каламдилай къулухъ, жанавурди: "ГъикI хъана, къунши, вун кар-кеспидик ква, хийир хъуй!" - лагъана, хабар къуна. СикIрез гзаф хъел авай, эгер къуват акакънайтIа, ада жанавур патар-патар ийидай, амма вилер экъисна килигзавай жанавур акурла, кичIевилэй сикIревай сивэй артухан са гафни акъудиз хъанач.

- Авач, къунши, - лагъана сикIре, жуваз куткунар хразва. Гзаф хъсан пеше я. Маса гана, пуддихъ верчер къачуртIани жада: кIандатIа хуьруьз фена ферейрихъ галаз дегишара лагъана, валарин кIаник эцигнавай верч жанавурдин вилик гъана эцигна: "Заз къунши, ихътин затIарикай дарвал авач, ацукъна неь. Гъилевай куткун куьтягъна, чна имни

пидикай авай хийирдикай суьгъбетар ийиз-ийиз, тамуз фена, тIвалар атIана хкана. Ахпа сикIре са куткун храз башламишна. Хейли вахтунда храна ада, амма гъамиша, далу элкъуьриз, вичи гъикI хразватIа, ам жанавурдиз къалур тийиз хъана. Эхир жанавурдай агъ акъатна.

- Я къунши, вуна, эхир, заз са затIни къалурзавач. Мад икI устIарвал чириз жадач гъа! - лагъана.

- Заз, къунши, вун икъван къатIунар авачир гъайван тирди чизвачир. Эгер хъсандиз акуна кIандатIа, куткундиз гъахъ. Гъанай ваз вири аквада лагъана, сикIре адаз меслят къалурна.

Жанавурди къуншидин меслят хъсанди яз гъисабна. Ам, гъасятда хкадарна, куткундиз эвичIна ва гъанай сикIре гъикI куткун хразватIа, гъадаз килигиз хъана. Куткун къвердавай хкаж жезвай, сивни шуькIуь хъанвай. И гъал акур жанавурдик къалабулук акатна.

- Къунши, зун инай экъечI гъикI хъийида, - лагъана хабар къуна.

- КичIе жемир, къунши, куткундин вини къил за гъикI хразватIа, гъадаз килиг; им виридалайни четин кIвалах я. Вун экъечIун патал за рактIар ахъайда, лагъана, сикIре тадиз куткундин сив къун хъуьуна. Жанавур ина вилер экъисна сикIрез килигиз ацукънавай.

- Тадиз рак ахъая! - гъарайна жанавурди, вичин кар кIеве гъатнавайди акурла. Заз лап хъсандиз куткунар храз чир хъанава.

Жанавурдивай мад куткундай экъечIиз тежедайди чир хъайила, сикIре вичин вилик къве кIвач хкажна, къуьлна. Ахпа ада: "Гъа рехи вак, ракъара гъатнани! Зи балаяр недайла гъикI тир! Гила заз къейитIани къайгъу авач. За валай зи къисас къахчуна! Заз вуч кIандатIа, гъа жаза гуда за ваз. Жуван эхиримжи гаф хълагъ, залум", - лагъана.

- СикI стха, азад хъия зун. Вак къа тавун за вири жанавуррал тапшурмишда, чан сикI стха, регъим ая! - минетна ада язух къведай ванцелди.

- Ваь, рехи залум, мад ваз екуь дунья ахквадач. Вун къаних залум я. Куткундай экъечIайла, ви рикIелай вири алатда. Мадни вакай хъижедайди жанавур я. За вун чубанрин гъиле твада, чпиз вуч кIандатIа, гъам авурай лагъана, сикI чубанрин патав фена ва ада куткунда гъатнавай жанавурдикай абуруз хабар гана. Чубанри къене жанавур авай куткун рагалай агъуз гадарна.

КЪЕРИЗ ДУЬШУЬШ ЖЕЗМАЙ ГАФАР

ВАРДАНАГ - ТIили татун патал къавуз гудай, къавал жадач элкъвей залан къван ва я кIанчI.

ВИРД - И гаф лап къериз дуьшуьш жезма. Адан мана: "ихтияр, разивал гун" я. Са къадар маса манада ам *веревирд* лугъудай келимада ишлемишзава: *вере-вирд авун*, яни вердикт, акъалтIай къарар къабулун; са вакъиадин, дуьшуьшдин кIанпун тайинарун.

ГИГИН - И гафунин мана "чинеба хабар гун" ("доносить") я. Амма сифтедай *гигин* маса мана авай гаф тир. П.К. Усларан ктабда ихътин мана ганва: "чуьнуьхай кас ва я квахай шей къалурайла (лагъайла) гудай пул, гъакъи ("вознаграждение").

ЗАГЪА - И гаф лезги манидик *зачин* яз тикрар жезва: *загъадур загъа, гада Мирзегъа...* Адан мана "пишкеш", "савкъват" я. *Загъадур загъа*, яни пишкеш це, пишкеш...

ПЕНКИ - Вилик вахтара канаб финикай, хвехверикай, дуьгуьдикай ва мсб. дингина гатана ийидай чIулав тини хътин недай затI.

ЧАНДАР - И гаф лезгийри инсандин тIвар яз ва бязи чIехи тарарин тIвар яз ишлемишзава. Гъакъикъатдани, а гафунин мана "*чIехиди, зурбади*" я.

ЧИАНАКИ - Гъвечи, усал ва я ишлемишна шуькIуь хъанвай адетдин къайдада векъ яз тежезмай дергес. Им асулдай дергесдин умуми ва халис тIвар тир, гугъуьнлай цIийи жуьредин гъяркъуь ва жанлу дергесар акъатайла, и гафунин дергесдин усал жуьре ва я ишлемишна гуьтIуь хъанвай дергес къалуриз башламишна.

Гафариз 2005-йисуз баянар гайиди филологиядин илимрин доктор, академик Р.И.ГЪАЙДАРОВ я.

КИТАЙДИН ЦЛАКАЙ ЦИЙИ ДЕЛИЛАР

Китайдин Геодезиядинни Картографиядин Идаради и йикъара ЧIехи Китайдин цлан уьлчмеяр авайвал тайинарна куьтягънава. Цлан яргъивал 8851,8 километр я. Яхди цлан и къийай а къилиз фена агакъун патал 75 юкъуз ял ягъун тавуна гъерекат авуна кIанзава. Космонавтри лугъузвайвал, космосдай вилералди акъазвайди тек и цал я. Китайдин гъукуматди цал гуьнгуьна хутун патал къилди программа туькIуьрнава.

ХЪСАН ИНСАН ДУЪНЪЯДИЛАЙ ФЕНА...

Яргъал йисара Кцлар райондин Гуьндюзкеле хуьруьн юкьван мектебда муаллимвал авур, машгьур Шерифоврин несилдай тир Жавид Сейфеддинан хва Шерифова вичин дунья дегисарна лагайла инсанрин риклер гьикьван перишан хъана. "Хъсан инсан дуньядилай фена" лагъана хуьруьнбуру, ярар-дустари. Гьакъикъатдани хъсан инсан тир Жавид муаллим. Михьи риклин, экв алай фикиррин, умун кьилихрин сагъиб тир ам. Гьамиша хъсанвилерихъ ялдай ада, вичин гьалал зегьметдалди уьмуьр гьалнай касди. Гзаф алакьунар авай инсан

тир ам. Кларасдикай ахътин затлар расдай хьи, абурал вири гьейран жедай.

Хъсан багъманчини тир ам. Адан чехи буба, Истанбулда келай, Гьажи Зейналабдин Тагъиевахъ галаз дуствал авур Шериф эфендиди кутур багъ аманат яз амуькнай несилдиз. Кьегъалвилелди давамарнай ихътин несилдин рехъ Жавид муаллимди. Несилдин хъиз, хайи хуьруьн, хайи элдин таъсибни чугвадай ада. Гила дуньядал хъсан твар туна, вич инсанрин риклера ама. Аллагъди рагъмет авурай!

"Самур"

"AZƏRBAYCANIN MİLLİ QƏHRƏMANLARI"

Bu adla M.F.Axundov adına Azərbaycan Milli Kitabxanası tərəfindən geniş oxucu kütlələrinə maraqlı bibliografik göstərici təqdim olunub. Qarabağ müharibəsində canlarından keçmiş Azərbaycan oğulları haqqında məlumatlar toplayan tədqiqatçılar bu kitabdən yararlanıb. Burada Milli Qəhrəmanlar haqqında çap olunmuş kitabların, onlar barəsində məqalələr dərc edilmiş mətbuat orqanlarının siyahısı verilib. Respublikamızın adlı-sanlı bibliografı Hərifət Həmidova tərəfindən tərtib olunmuş bu kitabda Milli Qəhrəmanlar haqqında məlumat göstəriciləri, rəsmi sənədlər, ümumi xarakterli materiallar, dövrü mətbuatda çap olunmuş məqalələrin siyahısı və sair verilmişdir.

Захавал
акьуллувилин
лишан туш.

Лезги халкъдин
мисал.

Лацуда авай свас тир алучадин тар. Цуькверин дуньуьр алай адан кьилел. Лаплацу, зериф, атирлу цуькверин иервили рам авунвай тебиат. И кьил - а кьил таквар гегъенш чуьлдиз и тарци акьван иервал гузвай хьи!

Чижер, чепелукьар датана адалай элкьвез, миже фитиниз бахтатар тир. Ракънин нурар лечегра акьунивай абур рекв гузвай. И цуьквер са тинил бередилай бегьердиз элкьвена канзавай. Тарци вичин парцелди дамахзавай.

Вил ахъайиз тунач кьаю адав. Пехилвилей пехьи хъана ам. Хьфизвай рекьелай элкьвена, тарцел вегьена ада. Живедиз элкьвена, зериф, кеврек лечегриз дуван кьуна. Идалди хьел алахьнач адан. Хару хъиз ягъана ам. Штумарна, пилешарна ада цуьквер.

Ингъе са йикъалай артух кьиле фенач адан гьукум. Ракънин кана чукурна ам. Чан хкиз алахьна цуькверал ракънин нурар. Анжах кьаю авурди авунвай. Са-кьве цуькведал чан хтана, амайбур алугнавай, абурал чан хкун мумкин тушир.

ГАФАЛАГ

Абияр - вили гьалар
Авадан - квал-югъ
Адгъараг - рагъалаг
Адгъун - эвягъун
Азва - туькьуьл
Ака - кьул
Акагъ - 1) гам, 2) дугун, 3) агагъун (кватун)

Акалан - вешалка.
Акьажун - гьуьжет авун
Акьалтай - халисан
Акьашун - дувулрай акьудун
Аклай - дар, сал
Алаша - яхун, усал балкан
Алашкларун - кьелечл чкал алудун
Албести - Алпаб
Алгун (алкун) - садакьа
Алкулт - аскан
Алунгай - алуга
Алуф - алачух
Алуфан - кьав алай чка
Арвазаг - векьерин жуьре
Арди - пул, такьат
Арсур - риклин мурад
Арц - гиминш
Арч - кьел (ниси, чем)

Асар (Ас) - твадай, карчиникай раснавай кьаб
- пава ракънин вилик пад кьадай цифер
Атра - рагъ экьечдай пад
Ахна - ксана
Ахул - ахварин гьуц

Кьиблепатан Дагъустандин Гелхен хуьряй гафар кватлайди профессор Ярали ЯРАЛИЕВ я.

ГУСАРСКИЙ "ШАХДАГ" ПРОДОЛЖАЕТ БОРЬБУ ЗА ВЫХОД В ПРЕМЬЕР - ЛИГУ

Не смотря на то что "горцы" опустились на второе место, шансы на выход в "элиту" еще сохранились.

4-й круг первого дивизиона Азербайджана начался для "Шахдага" неудовлетворительно.

4 апреля, "горцы" гостили у "Гезана" и проиграли со счетом 0-1.

Через неделю гусарцы принимали у себя на поле мингячевирский "Энергетик". Голы Захида Таибова на 17 и 55 минуте принесли "горцам" победу.

18 апреля "Шахдаг" отправился в Нефтчалу. Как бы хозяева не старались, но вернуть гостей домой с пустыми руками не удалось. Гусарцы смогли вырвать ничью в матче.

"Шахдаг" находится на втором месте в таблице с 44 очками и отстает от лидера "АБН Барда" на 3 очка.

До конца чемпионата осталось 3 тура.

2 мая
"Шахдаг" - "АБН Барда"

11 мая
"Кавказ Университети" - "Шахдаг"

17 мая
"Шахдаг" - "Спартак"

Рустам АЗИМОВ

САМУР

Главный редактор
Седает КЕРИМОВА

Адрес редакции:
AZ 1073 Баку, Метбуат
проспекти, 529-й квартал,
Издательство "Азербайджан",
этаж 3, каб. № 101.
e-mail: sedagetkerimova@rambler.ru
www.samur.az

Расчетный счет
26233080000
Капитал банк г.Баку
1-й Ясамалский филиал
код 200037
ВОИН 130024708

Газета
зарегистрирована в
Министерстве печати и
информации
Азербайджанской
Республики. Рег. № 78

Индекс: 5581
Тираж: 2000
Заказ: 1788
Тел: 432-92-17

НАПЕЧАТАНА В ИЗДАТЕЛЬСТВЕ "АЗЕРБАЙДЖАН"